

**СУЧАСНІ МЕТОДИ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ТА ТЕХНОЛОГІЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ ВИРОБІВ З ПОРЦЕЛЯНИ ТА ФАЯНСУ**

Публікація присвячена розгляду нових технологічних підходів до мистецтвознавчої експертизи класичної художньої порцеляни та фаянсу в умовах сучасного антикварного ринку. Викладено відомості про проведення досліджень зразків порцеляни та фаянсу із застосуванням сучасних технологічних обстежень як частини мистецтвознавчої експертизи на базі лабораторії науково-технічної експертизи "Артлаб" у м. Києві. Охарактеризовано основні критерії сучасної атрибуції, експертизи та ідентифікації української порцеляни та фаянсу. На основі відібраних зразків – фрагментів порцеляни та фаянсу з колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва – проведено технологічні дослідження з метою створення бази даних лабораторії "Артлаб".

Ключові слова: мистецтвознавча експертиза, порцеляна, фаянс, техніко-технологічні методи досліджень.

Ревенок Наталья Николаевна, преподаватель кафедры искусствоведения и экспертизы Национальной академии руководящих кадров культуры и искусства

Современные методы искусствоведческой и технологической экспертизы изделий из фарфора и фаянса

Публикация посвящена рассмотрению новых технологических подходов в искусствоведческой экспертизе классического фарфора и фаянса в условиях современного антикварного рынка. Изложены сведения о проведении исследований образцов фарфора и фаянса с применением современных технологических средств как части искусствоведческой экспертизы на базе лаборатории научно-технической экспертизы "Артлаб" в г. Киеве. Охарактеризованы основные критерии современной атрибуции, экспертизы и идентификации украинского фарфора и фаянса. На основе отобранных образцов – фрагментов фарфора и фаянса из коллекции Национального музея украинского народного декоративного искусства – проведены технологические исследования с целью создания базы данных лаборатории "Артлаб".

Ключевые слова: искусствоведческая экспертиза, фарфор, фаянс, технико-технологические методы исследований.

Revenok Natalia, Lecturer of the Department Art History and Expertise National Academy of leading shots of culture and Arts

Modern methods of study of art and technological examination of wares from porcelain and glazed pottery

A publication is sanctified to consideration of new technological approaches in study of art examination of classic porcelain and glazed pottery in the conditions of modern antique market. In the article expounded taking about realization of researches of standards of porcelain and glazed pottery with the use of modern technological facilities as part of study of art examination on the base of laboratory of scientific and technical examination "Artlab" in Kyiv. The basic criteria of modern attribution, examinations and authentications of Ukrainian porcelain and glazed pottery, are described. On the basis of the selected standards – fragments of porcelain and glazed pottery from collection of the National museum of the Ukrainian folk decorative art, technological studies are undertaken with the purpose of creation of database of laboratory "Artlab".

Key words: study of art examination, porcelain, glazed pottery, technical and technological methods of researches.

Сучасний антикварний ринок на сьогоднішній день має в обігу як справжні предмети старовини, так і підробки. І ця обставина вимагає новітніх методів та розробок ідентифікації й експертизи. Тому необхідною умовою для проведення мистецтвознавчої експертизи є паралельні дослідження – техніко-технологічні, оптико-фізичні, хімічні та інші методи. Проведення технологічних досліджень класичної порцеляни та фаянсу із застосуванням сучасних технічних засобів стало актуальною темою у вивченні тонкостінної кераміки XIX ст., її ідентифікації, уточнення дат виготовлення художніх виробів, а також формування бази даних лабораторії.

Як було відзначено у Великій ілюстрованій енциклопедії стародавностей за ред. Д. Гейдова: "У XIX столітті окремі порцелянові заводи, завдяки великому попиту на порцеляну, виготовляли нові вироби зі старих форм, що залишилися з XVIII століття, не збираючись при цьому нікого обманювати та видавати ці копії за старі вироби, які можна було легко розпізнати за характером клейма. Однак досить серйозними були спеціально виконані підробки, що виготовлялися поза сферою основних заводів з метою одержання високих прибутків на антикварному ринку. Найчастіше фальсифікати зустрічаються серед севрських виробів, наприклад, на виробих з твердого фарфору може стояти клеймо часів м'якого фарфору тощо. Варто зазначити, що фарфорова маса, клеймо і декор мають відповідати один одному" [1, 208].

Колекціонування порцеляни та фаянсу приводило до численних підробок, до виготовлення яких залучалися майстри своєї справи, які використовували старі форми для виливків, ретельно, з дотриманням рецептури, готували глазурі та керамічні фарби й відтворювали розпис та клейма.

Мета даної роботи полягає у визначенні та детальному ознайомленні з основними критеріями атрибуції, експертизи та ідентифікації української порцеляни та фаянсу на сучасному етапі.

Поставлена мета зумовила виконання таких завдань:

- вивчення основних критеріїв дослідження порцеляни-фаянсу;
- ознайомлення з техніко-технологічними методами досліджень як частини мистецтвознавчої експертизи класичної порцеляни-фаянсу.

Проблема проведення об'єктивної експертизи творів мистецтва стала актуальною і для музеїв, і для колекціонерів, і для арт-ринку. Тому колективом фахівців – мистецтвознавців, реставраторів, хіміків, технологів була створена лабораторія науково-технічної експертизи ("Артлаб"), яка стала невід'ємною ланкою мистецтвознавчої експертизи, де офіційно виконуються аналізи живописних робіт та виробів декоративно-прикладного мистецтва. Високотехнологічне обладнання відомих виробників, яким оснащена лабораторія, та досвід роботи практикованих фахівців-технологів із вченими ступенями дозволяють детально вивчати твори мистецтва за допомогою приладів нового покоління.

Документальне підтвердження досліджень тут проводиться відповідно до міжнародних норм. Внаслідок того, що пакет документів за результатами експертизи в якості юридичного доказу в Україні та за кордоном є досить переконливим підтвердженням для художнього ринку, він є також і головним документом для придбання сертифікату, що фіксує вартість твору [12].

Враховуючи, що науково обґрунтоване технологічне проведення розвідок є додатковим допоміжним механізмом у роботі арт-ринку, необхідно розглянути методики їх проведення.

Об'єктом досліджень було обрано здійснення науково-технологічної експертизи безконтактними неруйнівними методами у видимих, ультрафіолетових, інфрачервоних та рентгенівських випромінюваннях та проведення комплексних мікрохімічних аналізів.

Робота на сучасних приладах дає можливість, наприклад, досліджувати навіть невелику кількість речовин у пробі з ідентифікацією органічних та неорганічних інгредієнтів, таких як сполучні речовини в живопису, ступінь їх полімеризації, визначення барвників, клею, лаку тощо [12]. До таких наукових приладів належить інфрачервоний спектрометр німецького виробництва Vertex 70 FTI з Фур'є перетворенням, за допомогою якого предмет досліджується з обох сторін, без додаткових підготовчих операцій як на поверхні живописного покриття, так і всередині фарбового шару. Реєстрація та обробка FTI спектрів здійснюється з максимальною точністю вимірювання, а також з використанням бази даних інфрачервоних спектрів-еталонів за допомогою програмного забезпечення.

Рентгено-флуоресцентний аналіз проводиться РФА-спектрометром ElvaX-ART, розробленим компанією "Елватех" в Україні, спеціально для вивчення та дослідження творів мистецтва неруйнівним методом, завдяки чому можна без відбору проб визначити склад неорганічних складових досліджуваного предмету за допомогою аналітичного програмного забезпечення із сумісним інтерфейсом. Цей апарат має датчик, який може вільно переміщуватись уздовж досліджуваного об'єкта, що надає можливість проводити високоточне дослідження складу пігментів на різних частинах живописного полотна чи іншого предмета. Для досліджень методом інфрачервоної рефлектографії підключається цифрова камера, яка може робити знімки нашарувань, що розташовані нижче малюнків, написів, видалених підписів тощо, та одночасно виводити ці дані на екран комп'ютера.

Для дослідження живописного шару, пігментів, лаків, розкриття реставраційних втручань використовується ультрафіолетовий випромінювач (УФ) компанії Sylvania німецького виробництва. Він має спеціальний відбивач, який мінімізує розсіювання ультрафіолетового світла. Прилад також оснащений мініатюрними ультрафіолетовими лампами та безпровідним ультрафіолетовим випромінювачем. Крім того, ним можна проводити і прості мікрохімічні дослідження, такі як гістохімія барвників, оптичні, мікроскопічні дослідження тощо [12].

Як відомо, художні порцелянові та фаянсові вироби можуть бути декоровані надглазурним або підглазурним розписом керамічними фарбами, емалями, ангобами. Пігменти, які входять до складу фарб поділяються на неорганічні (мінеральні) і органічні та можуть бути як натуральними, так і штучними (головним чином це окисли та солі металів).

Органічні пігменти входять до складу фарб для живопису, чорнил, штемпельних фарб, застосовуються в поліграфічній промисловості тощо. У давнину органічні пігменти одержували з витяжок рослин, наприклад, з листя чи кореню шафрану, індиго з комах (кошеніль) тощо. Органічні пігменти також одержували шляхом спалювання кісточок винограду, персика та інших кісточкових чи з обпалених кісток тварин. Сучасні органічні барвники одержують поетапним синтезуванням з ароматичних та гетеро-ароматичних продуктів, які одержують внаслідок переробки нафти та кам'яного вугілля.

Через те, що органічні барвники не визначаються рентгено-флуоресцентним аналізом (РФА), для більш точного датування творів проводять дослідження в інфрачервоній спектроскопії.

Для проведення технологічних досліджень українського класичного фарфору, з метою створення бази даних для лабораторії "Артлаб", були відібрані зразки – фрагменти порцеляни та фаянсу із збірки Національного музею українського народного декоративного мистецтва за сприянням провідного наукового співробітника Т. С. Нечипоренко та наукового співробітника А. О. Титаренко, а саме: 1) фрагмент бортика тарілки Баранівської порцелянової фабрики середини XIX ст. (розміром 12,5 x 4,9 см) із фрагментарним розписом синього кольору, широкими відведеннями, частково втраченою позо-

лотою; 2) фрагмент фаянсового бортика тарілки Києво-Межигірської фаянсової фабрики XIX ст. (розміром 13 x 3,8 см) білого кольору з чорним відведенням по краях бортика, декорованого рельєфом та надглазурним розписом – гілочкою з трьома червоними ягодами; 3) фрагмент борта блюда Волокитинського порцелянового заводу середини XIX ст. (розміром 7,4 x 7,2 см) білого кольору, декорованого гірляндю синіх кружечків із золотою серединою та відведеннями синього кольору по краю бортика та дзеркала (Акт видачі від 31.07.2013 р.). Також для досліджень та порівняльного аналізу були надані зразки: 4) фрагмент фаянсової тарілки з надглазурним клеймом Кам'яно-Бродської фаянсової фабрики А. Ф. Зусмана (1870-1890 рр.); 5) фрагмент фаянсового блюда білого кольору з надглазурним клеймом заводу товариства М. С. Кузнецова в Будах (1890-1917 рр.) і 6) фрагмент розписного бортика порцелянної тарілки Майсенської мануфактури, датованою кінцем XIX – початком XX століття.

Науково-технологічні дослідження були проведені провідними співробітниками лабораторії, кандидатами хімічних наук С. О. Бискуловою та О. Б. Андріановою з використанням наступних методів: оптичної мікроскопії, цифрової мікроскопії, рентгено-флуоресцентного аналізу (РФА) на приладі ElvaX-ART з діапазоном визначення елементів від сірки до урану згідно з таблицею Менделєєва та інфрачервоної спектроскопії з Фур'є перетворенням, а також за допомогою системи НПВО (алмазне вікно).

З метою встановлення типу кераміки та її складових проби досліджували методом інфрачервоної спектроскопії на спектрометрі Vertex 70 німецької фірми Bruker.

Отже, внаслідок проведених досліджень зроблені такі висновки:

1. Проведені дослідження фрагмента борта тарілки Баранівської порцелянної фабрики дозволили встановити наявність у виготовленні наступних матеріалів: основа – порцеляна (каолін (алюмосилікат), діоксид кремнію (пісок, кварц); глазур – сполучення свинцю, цинку, сполучення миш'яку, кобальту, алюмінію, заліза, крейди (гіпсу), сполучення кальцію. Подібний склад типовий для глазурі тонкокерамічних виробів [6, 10, 17]; позолота – золото (67%), у складі якого є сполуки свинцю, алюмінію, ртуті, цинку, срібла, заліза, крейди (гіпс), сполучення кальцію – з глазурі.

На підставі сукупності даних, отриманих в результаті досліджень фрагменту борта тарілки, зроблено висновок, що робота була виконана у XIX столітті.

2. Дослідження фаянсового фрагмента бортика тарілки Києво-Межигірської фаянсової фабрики, виконаної у XIX ст., дозволили встановити такі матеріали: основа – фаянс (алюмосилікат, силікат заліза, глина, діоксид кремнію (кварц, пісок), сліди крейди). Подібний склад типовий для фаянсу [6, 12, 17]; глазур – сполучення свинцю, домішки сполучень алюмінію. Склад глазурі типовий для фаянсових полив [6, 200-201]; надглазурний розпис у складових пігменту має залізо та мідь. Подібні пігменти типові для розпису фаянсу [7, 209].

На підставі сукупності даних, отриманих в результаті досліджень фрагмента борта тарілки, був зроблений висновок, що предмет виконаний у XIX столітті.

3. Дослідження фрагмента борта блюда (із блакитною окантовкою) Волокитинського порцелянового заводу середини XIX ст. дозволили встановити наступні матеріали: основа – порцеляна (каолін (алюмосилікат), діоксид кремнію (пісок, кварц), польовий шпат, силікати заліза, крейда). Подібний склад типовий для порцеляни [6, 10, 17]; глазур – сполучення свинцю, цинку, сполуки калію, миш'яку, цирконію, заліза, рубідію, крейда (гіпс), сполуки кальцію, кобальт синій (сполучення кобальту). Подібний склад типовий для глазурі тонкокерамічних виробів [6, 200-201]; позолота – золото (14 %), у складі якого сполучення свинцю, цинку, золота, а також сполуки калію, алюмінію, цирконію, миш'яку, заліза, крейда (гіпс), сполучення кальцію – з глазурі.

На підставі даних, отриманих в результаті досліджень фрагмента борта тарілки, зроблено висновок – предмет виконаний у XIX столітті.

4. Проведення досліджень фрагмента фаянсової тарілки з надглазурним клеймом Кам'яно-Бродської фаянсової фабрики А. Ф. Зусмана (1870-1890 рр.) дали наступні результати: основа – фаянс (алюмосилікат (глина), діоксид кремнію (кварц, пісок), польовий шпат, силікати заліза, крейда, гіпс). Подібний склад відповідає складу фаянсових мас [6, 12, 17]; глазур складається із сполук свинцю, кальцію, калію, кадмію, алюмінію, олова, заліза. Подібний склад типовий для глазурі тонкокерамічних виробів [7, 200-201].

5. Дослідження фрагменту фаянсового блюда білого кольору з надглазурним блакитним клеймом, яке належить заводу М. С. Кузнецова в Будах Харківської губернії (1871–1917 рр.) дозволили встановити, що основою є алюмосилікат (глина), діоксид кремнію (кварц, пісок) польовий шпат, силікати заліза, крейда, гіпс, що відповідає складу фаянсових мас [6, 12, 17]; глазур – сполучення свинцю, кальцію, калію, кадмію, олова, що відповідає складу глазурі для тонкокерамічних виробів [7, 209].

Зазначене клеймо синього кольору фрагментарно втрачене, воно із зображенням двоглавого орла і текстом: "...Товариства М. С. Кузнецова в Будах" і відноситься до періоду 1890-1910 років [3, с. 124], [8, 67]. Клеймо підглазурне, нанесено фарбою з вмістом кобальту.

На підставі даних, отриманих в результаті досліджень фрагментів, зроблено висновки, що фаянсовий посуд був виготовлений у XIX столітті.

6. Дослідження фрагментів розписного бортика фарфорової тарілки Майсенської мануфактури дозволили встановити основні матеріали, використані при виготовленні виробу: основа – каолін (біла глина), алюмосилікат, діоксид кремнію (кварц, пісок), польовий шпат, силікати заліза (домішки), що відповідає складу типовому для порцеляни [6, 10, 200-201]; в склад глазурі входять сполучення свин-

цю, олова, цинку, кобальту та хрому, вохри (умбра). Використані пігменти типові для Майсенської мануфактури [7, 209]. Наявність сполучень свинцю типові для глазурі тонкокерамічних виробів [6, 200-201]. Позолота має вміст золота (55-63%), срібла (2% у 1 пробі), сполучення кальцію (гіпс, крейда), ртуті, заліза, рубідію, цирконію, калію – з основи [11, 7].

На підставі отриманих в результаті досліджень даних встановлено, що фрагменти фарфорової тарілки Майсенської мануфактури належать до останньої чверті XIX століття.

Питання технології створення пам'яток періодично висвітлюються вітчизняними науковцями, проте обмежений обсяг інформації залишає цю тематику актуальною для сучасних дослідників. Так, у різні хронологічні періоди відбуваються певні технологічні зміни, що дають підстави для визначення дати створення самої пам'ятки, підтвердження її авторства чи спростування. Ці аспекти досліджень є одними з головних під час вирішення атрибуційних питань, але цього не досить для створення загальної картини обґрунтування художнього твору.

Достовірними для розкриття вищезгаданих проблем є текстові джерела, що датуються періодом створення самої пам'ятки, розкривають технологічні особливості майстрів чи колективів, які працювали над її створенням та інше. Інформативними є також документи, що засвідчують настрої минулих років, що панували в художніх колах, смаки того періоду тощо. Складніше з більш ранніми художніми творами, адже письмових джерел про них залишилося мало. Саме в таких випадках незамінними є реставраційні дослідження, наукова професійна документація, що містить у собі не тільки технологічні аспекти, а й історичні [4, 22].

Сучасна реставрація – складний комплекс наукових теоретичних і практичних знань і займається не тільки порятунком пам'яток, але і глибоким їх вивченням. Крім того, багатопланові зміни в реставраційній діяльності на сучасному рівні характеризують не тільки зростаючий у ній кількісний процес, але і вказують на практичний перегляд попередніх реставраційних принципів та оцінок, визначають якість і межі консерваційно-реставраційного втручання, можливість зберегти їх для нащадків. На перше місце виходить необхідність аналізу усіх виникаючих складних процесів і наукове керівництво ними [5, 26-27].

Отже, обстеження виробів з порцеляни та фаянсу у лабораторних умовах та проведення низки техніко-технологічних досліджень, дає можливість порівнювати результати досліджень в інших подібних центрах, а наявність високотехнологічного обладнання та приладів останнього покоління є ключовим чинником мистецтвознавчої експертизи.

Література

1. Большая иллюстрированная энциклопедия древностей / [Под ред. Гейдова Д. и др.]. – Прага, 1980. – С. 208.
2. Марки фарфора, фаянса майолики. Русские и иностранные : [пособие для любителей и коллекционеров / по изданию И. Троцкого и Ф. Фогта]. – М. : изд-во В. Шевчук, 2007. – 216 с.
3. Родионов А. М. Марки русского фарфора / Анатолий Михайлович Родионов ; [практическое руководство для собирателей]. – К. : Стилос, 2005. – 288 с.
4. Веретко Н. В. Технологічні реставраційні дослідження як невід'ємна складова атрибуції пам'яток мистецтва / Н. В. Веретко // Сучасні проблеми мистецтвознавчої експертної оцінки культурних цінностей та предметів колекціонування : всеукраїнськ. наук.-практ. конф., 26-27 листоп. 2009 р. : тези докл. – К. : ДАКККіМ, 2009.
5. Зайцева В. О. Роль наукової реставрації в справі експертизи та атрибуції творів образотворчого мистецтва. / В. О. Зайцева // Сучасні проблеми мистецтвознавчої експертної оцінки культурних цінностей та предметів колекціонування : всеукраїнськ. наук.-практ. конф., 26-27 листоп. 2009 р. : тези докл. – К. : ДАКККіМ, 2009. – С. 26-27.
6. Мороз И. И. Технология фарфорофаянсовых изделий / И. И. Мороз. – М. : Стройиздат. 1984.
7. Craddock P. T. Scientific investigation of copies, fakes and forgeries / P. T. Craddock. – Oxford ; Burlington, MA : Elsevier / Butterworth-Heinemann, 2009. – 628 p. : ill. (some col.).
8. Мусина Р. Р. Марки российского фарфора 1744-1917 гг. / Р. Р. Мусина. – М. : Знание, 1995.
9. Юшкевич М.О. Технология керамики / М. О. Юшкевич, М.И. Роговой. – М. : Издательство литературы по строительству (издание 3-е, переработанное и дополненное). – 1960.
10. Аналитическая химия бария : [обзор литературы] / М.К. Баранова, Н.С. Фрумина, Н.Н. Горюнова, С.Н. Еременко. – М., 1977. – 202 с.
11. Блюменталь У.Б. Химия циркония / У.Б. Блюменталь ; [под ред. Комисаровой Л.Н. и Спицына В.И.]. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1963. – 345 с.
12. Бюро научно-технической экспертизы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://art-lab.com.ua>.

References

1. Bol'shaia illiustrirovannaia entsiklopediia drevnostei / [Pod red. Geidova D. i dr.]. – Praga, 1980. – S. 208.
2. Marki farfora, faiansa maioliki. Russkie i inostrannye : [posobie dlia liubiteli i kollektcionerov / po izdaniiu I. Trotskogo i F. Fogta]. – M. : izd-vo V. Shevchuk, 2007. – 216 s.
3. Rodionov A. M. Marki russkogo farfora / Anatolii Mikhailovich Rodionov ; [prakticheskoe rukovodstvo dlia sobiratelei]. – K. : Stilos, 2005. – 288 s. – S. 91, 124.

4. Veretko N. V. Tekhnolohichni restavratsiini doslidzhennia yak nevidiemna skladova atributsii pamiatok mystetstva / N. V. Veretko // Suchasni problemy mystetstvoznavchoi ekspertnoi otsinky kulturnykh tsinnosti ta predmetiv kolektsionuvannia : vseukrainsk. nauk.-prakt. konf., 26-27 lystop. 2009 r. : tezysy dokl. – K. : DAKKKiM, 2009. – S.22.
5. Zaitseva V. O. Rol naukovoi restavratsii v spravi ekspertyzy ta atributsii tvoriv obrazotvorchoho mystetstva. / V. O. Zaitseva // Suchasni problemy mystetstvoznavchoi ekspertnoi otsinky kulturnykh tsinnosti ta predmetiv kolektsionuvannia : vseukrainsk. nauk.-prakt. konf., 26-27 lystop. 2009 r. : tezysy dokl. – K. : DAKKKiM, 2009. – S. 26-27.
6. Moroz I. I. Tekhnologiiia farforofaiansovykh izdelii / I. I. Moroz. – M. : Stroizdat. 1984. – S. 10-17, 200-201.
7. Craddock P. T. Scientific investigation of copies, fakes and forgeries / P. T. Craddock. – Oxford ; Burlington, MA : Elsevier / Butterworth-Heinemann, 2009. – 628 p. : ill. (some col.). – P. 209.
8. Musina R. R. Marki Rossiiskogo farfora 1744-1917 gg. / R. R. Musina. – M. : Znanie, 1995. – S. 67.
9. Iushkevich M.O. Tekhnologiiia keramiki / M. O. Iushkevich, M.I. Rogovoi. – M. : Izdatel'stvo literatury po stroitel'stvu (izdanie 3-e, pererabotannoe i dopolnennoe). – 1960. – S. 6-13.
10. Analiticheskaia khimiiia bariia : [obzor literatury] / M.K. Baranova, N.S. Frumina, N.N. Goriunova, S.N. Ere-menko. – M., 1977. – 202 s.
11. Bliumental' U.B. Khimiiia tsirkoniiia / U.B. Bliumental' ; [pod red. Komisarovoi L.N. i Spitsyna V.I.]. – M. : Izdvo inostrannoi literatury, 1963. – 345 s. – S. 7.
12. Biuro nauchno-tekhnicheskoi ekspertizy [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.art-lab.com.ua/>.

УДК 739.2(477-25)"19"

Сапфірова Наталія Миколаївна
член Міжнародного меморіального фонду
Карла Фаберже, Всеукраїнської громадської
організації "Спілка геологів України"

АСОРТИМЕНТ ПРИКРАС КІЇВСЬКОЇ ФАБРИКИ ХУДОЖНЬО-ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ Й. МАРШАКА ЗГІДНО З ІЛЮСТРОВАНІМ ПРЕЙСКУРАНТОМ 1905 Р.

Стаття присвячена аналітичному огляду ювелірних прикрас кіївської Фабрики художньо-ювелірних виробів Й. Маршака станом на 1905 рік. Обґрунтовано взаємозв'язок між фінансово-промисловим, культурним розвитком Києва наприкінці XIX – початку XX століття та різномаяттям ювелірного асортименту. Визначено орієнтовні граничні ціни на продукцію Фабрики художньо-ювелірних виробів Й. Маршака. З'ясовано тенденції ювелірної моди відповідно до вподобань споживачів того часу, особливості використання дорогоцінного металу та каміння. Проаналізовано характерні риси стилю модерн, притаманні продукції Фабрики художньо-ювелірних виробів Й. Маршака, зокрема ювелірним прикрасам.

Ключові слова: Йосип Абрамович Маршак, ювелір, Київ, епоха модерну, художньо-ювелірні вироби.

Сапфірова Наталія Николаевна, член Международного Мемориального фонда Карла Фаберже, Всеукраинской общественной организации "Союз геологов Украины"

Ассортимент украшений киевской фабрики художественно-ювелирных изделий И. Маршака согласно прейскуранта 1905 г.

Статья посвящена аналитическому обзору ювелирных украшений киевской Фабрики художественно-ювелирных изделий И. Маршака по состоянию на 1905 год. Обоснована взаимосвязь между финансово-промышленным, культурным развитием Киева конца XIX – начала XX века и разнообразием ювелирного ассортимента. Определены ориентировочные граничные цены на продукцию Фабрики художественно-ювелирных изделий И. Маршака. Обозначены тенденции ювелирной моды относительно предпочтений потребителей того времени, особенности применения драгоценного металла и камней. Проанализированы характерные черты стиля модерн, свойственные изделиям Фабрики художественно-ювелирных изделий И. Маршака, в частности ювелирным украшениям.

Ключевые слова: Иосиф Абрамович Маршак, ювелир, Киев, эпоха модерна, художественно-ювелирные изделия.

Sapfirova Natalia, Member of Fabergé Memorial Fund, All-Ukrainian Public Organization Ukrainian Association of Geologists

The range of jewelry items, produced on Kiev art-jewelry factory J. Marchak according to the illustrated price list dated 1905

The article is devoted to an analytical review of jewelry Kyiv Factory of art-jewelry J. Marchak as at 1905. The relationship between financial and industrial and cultural development of Kyiv in the end of XIX – beginning of XX century and the variety of jewelry assortment is substantiated. The approximate boundary of the prices for the products of the Factory of art-jewelry J. Marchak is determined. Trends of fashion jewelry in relation to the preferences of the consumers of that time, especially the use of metal and stones are identified. The characteristic features of Art Nouveau style typical of the products of the Factory of art-jewelry J. Marchak, particularly jewelry are analyzed.

Key words: Jozeph Marchak, jeweler, Kiev, Modern Epoch, Art and Jewelry.

2004 року за ініціативи А. Л. Ласкавого (Київ), завдяки підтримці фірми "Фіал" та інших учасників проекту було видано репринт – ілюстрований прейскурант виробів фабрики Й. Маршака. Виходячи із надрукованого напису "Дозволено цензурою. Город Кієвъ, мая 11 дня 1905 года", оригінал був вида-